

Emilia Wojtczak
Studium Doktoranckie Wydziału Neofilologii UW
Instytut Germanistyki
Opiekun naukowy: dr hab. prof. UW Robert Małecki

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Wpływ braku ojca na twórczość Wolfganga Koeppena i Thomasa Bernharda

Przedmiotem dysertacji jest ukazanie na przykładzie dwóch niemieckojęzycznych autorów: Wolfganga Koeppena i Thomasa Bernharda, jak brak ojca przełożył się na ich twórczość literacką. Istotna jest przy tym perspektywa: nie biografie i życiorysy pisarzy są głównymi aspektami w części analitycznej, lecz postacie wykreowane w utworach literackich obu pisarzy. Praca ma na celu przedstawienie ich z psychoanalitycznego oraz socjologicznego punktu widzenia, a kwintesencją badania będzie zestawienie i porównanie fikcyjnych bohaterów. Praca, której instrumentem metodologiczny badań praktycznych jest psychoanaliza według Freuda, koncentruje się na dwóch fundamentalnych pytaniach: Na ile jest możliwe, na podstawie dzieł literackich autorów Thomasa Bernharda i Wolfganga Koeppena, zapewnić warunki do analizy psychosocjologicznej w odniesieniu do braku ojca? I jakie są różnice między obydwoma pisarzami, jeśli chodzi o aspekt wpływu braku ojca?

Rozprawa doktorska podzielona jest na dwie części, teoretyczną, która rzuca światło na stan badań dotyczących braku ojca i składa się z trzech rozdziałów oraz praktyczną, która zawiera analizę i składa się również z trzech rozdziałów.

W pierwszym rozdziale przedstawiono główne tezy rozprawy, metodologię oraz stan badań. W drugim omówiono znaczenie ojca w rodzinie pod względem socjologicznym i historycznym. Uwzględniono literaturę sekundarną od lat 70. do współczesności. Brak ojca został również zbadany na poziomie psychologicznym, przy czym często na pierwszy plan wysuwa się charakter empiryczny. W trzecim rozdziale przedstawiono trzy funkcje ojca według Lacana: *symbolicznego*, *wyobrażonego* i *rzeczywistego*.

W drugiej części rozprawy, a tym samym w rozdziale czwartym, twórczość Bernharda została przeanalizowana z socjologicznego punktu widzenia, w lustrze funkcji ojca według Lacana i psychoanalizy. W rozdziale piątym przeanalizowano pracę Koeppena przy użyciu tych samych metod. W obu rozdziałach – idąc za pytaniami koncepcyjnymi – intencją jest podkreślenie centralnych tez społeczno-psychologicznych w literackim

rozumieniu twórczości obu autorów. Rozdział szósty przedstawia kwintesencję pracy badawczej poprzez porównanie i ocenę wyników analizy z rozdziałów czwartego i piątego. W rozdziale siódmym, ostatnim, podsumowano wnioski z niniejszej analizy.

Analiza twórczości Thomasa Bernharda uwzględnia wszystkie jego powieści: *Frost*, *Verstörung*, *Das Kalkwerk*, *Korrektur*, *Die Ursache*, *Der Keller*, *Der Atem*, *Die Kälte*, *Ein Kind*, *Beton*, *Der Untergeher*, *Holzfällen*. *Eine Erregung*, *Alte Meister*. *Komödie* oraz *Auslöschung*. *Ein Zerfall*. We wszystkich tych powieściach pojawiają się postacie, których biografie i kondycja psychologiczna sprawiają, że analiza tematu braku ojca wydaje się uzasadniona. Nie mniej ważne w tym kontekście są opowiadania Austriaka, takie jak *Amras*, *Der Kulterer*, *Ungenach*, *Gehen*, *Ja* i *Die Billigesser*.

Również w przypadku Wolfganga Koeppena analizie podlegają wszystkie jego powieści, są to: *Eine unglückliche Liebe*, *Die Mauer schwankt*, *Aufzeichnungen aus einem Erdloch*, *Tauben im Gras*, *Das Treibhaus* oraz *Der Tod in Rom*. Podobnie jak u Bernharda, we wszystkich powieściach Koeppena pojawiły się postacie, których biografie i kondycja psychologiczna pozwalają na analizę aspektu braku ojca. Dodatkowo wzięto pod uwagę jego teksty prozatorskie: *Ein Heizer wird toll*, *Joans tausend Gesichter*, *Jugend*, *An mich selbst*, *Angst*, *Das klassische Italien*, *Die Verlobung*, *Taugte Frieda wirklich nichts?*, *Wer bereitet den Raben die Speisen* und *Zum ersten Mal in Rotterdam*.

Analiza wykazała, że chociaż brak ojca prawie zawsze jest obecnym motywem powieści i opowiadań Bernharda i Koeppena, nie jest rozpoznawalny przy pierwszym czytaniu. Istotne jest to, że teksty tych dwóch autorów ujawniają różne typy ojców obecnych i fizycznie nieobecnych. Badania wykazały, że motyw braku ojca jest raczej pośrednio, głównym tematem twórczości obu pisarzy. Ukazani w dziełach ojcowie prawie we wszystkich przypadkach zawiedli jako rodzice.

Aby psycho-socjologiczna interpretacja dzieł literackich obu autorów prowadziła do wiarygodnych wyników, potrzebna była fundamentalna koncepcja analizy. W tym przypadku wybrano model trzech funkcji ojcowskich Jacquesa-Marie-Émile'a Lacana. Funkcje te, zdefiniowane przez Lacana, stanowiły podstawę niniejszej analizy i umożliwiły ujęcie w ramy i uporządkowanie specyficznej charakterystyki ojców w twórczości literackiej obu autorów.

Z analizy wynika, że kompleks Edypa nie został przepracowany u części bohaterów z powodu nieobecności przedstawiciela porządku społecznego, zwłaszcza symbolicznego ojca. W dziele literackim autorów można przeczytać, że w przypadku nieobecnego ojca

również brak ustawodawcy pociąga za sobą konsekwencje: w przypadku Bernharda i Koeppena jest to kazirodztwo, przestępstwo i wykorzystywanie seksualne.

Innym ważnym spostrzeżeniem dotyczącym tych samych konsekwencji braku ojca jest to, że ojciec, który jest nieobecny, mimo że jest fizycznie obecny, również negatywnie wpływa na życie dziecka. Są to ojcowie, którzy przytłoczeni rodzicielstwem nie wiedzą, jak być dobrym ojcem, lub ojcowie, którzy ignorują psychologiczne potrzeby swoich dzieci i przez to pozostają poza ich zasięgiem.

Dzięki studium *Still-Leben mit Vater. Zur Abwesenheit von Vätern in der Familie* Michaela Bodego i Christiana Wolfa, przedstawionych ojców można podzielić na różne typy. U Thomasa Bernharda i Wolfganga Koeppena zostały zidentyfikowane cztery z dziewięciu typów ojców: *sprawca* (brak aktywnego udziału w wychowaniu), *gwiazda* (nieobecny ojciec jako osoba odnosząca sukcesy), *ojciec pusty* (wypalony, cierpi na wypalenie) i *niewysilający się ojciec* (pozostawia wychowanie matce). Na podstawie tych typów ojców wyraźnie wykazano, że wśród wielu postaci ojców, które pojawiają się u obu autorów, wszystkie są zasadniczo nieobecne psychicznie. Można to prawdopodobnie wywodzić z faktu, że zarówno Thomas Bernhard, jak i Wolfgang Koeppen, ze względu na swoje dzieciństwo bez ojca, nie widzieli się w sytuacji, a także nie chcieli konceptualizować i kształtować zdrowej i satysfakcjonującej relacji ojciec-syn w literaturze, ponieważ zwyczajnie jej nie doświadczyli.

Skutkami braku ojca w pracach obu autorów są poczucie braku ojca pomimo jego fizycznej obecności, zaburzona psychika oraz relacje z kobietami i dziećmi, kazirodztwo, wybór postaci zastępczej ojca. Ponadto należy wspomnieć o skłonnościach przestępczych, próbach aborcji, kompensacji za pomocą twórczości artystycznej oraz śmierci ojca.

Emilia Wójcicki